

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Навчально-науковий інститут психології та соціальної роботи

Кафедра соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня «бакалавр»

на тему

**«Етичні основи діяльності соціального педагога в
зкладах загальної середньої освіти»**

Виконала:

здобувачка вищої освіти, 42 групи

спеціальності 231 Соціальна робота

Товстуха Анна Юріївна

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор

Зайченко Наталія Іванівна

Чернігів – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ.....	7
1.1. Етика соціального педагога в закладах загальної середньої освіти як наукова проблема.....	7
1.2. Історичні віхи розвитку етики соціального педагога.....	15
1.3. Ціннісно-нормативні підвалини професійної діяльності соціального педагога в закладах загальної середньої освіти.....	18
РОЗДІЛ 2	
ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ НА ЗАСАДАХ ЕТИКИ.....	23
2.1. Моральні якості соціального педагога у професійній діяльності в закладах загальної середньої освіти.....	23
2.2. Аналіз досвіду професійної діяльності соціального педагога (на прикладі Чернігівської гімназії № 7).....	30
2.3. Практичні рекомендації соціальним педагогам щодо етичних основ професійної діяльності в закладах загальної середньої освіти.....	36
ВИСНОВКИ.....	40
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	42
СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ.....	48
ДОДАТКИ.....	50

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасному суспільстві важливим аспектом соціальної роботи є роль соціального педагога, який виступає посередником між індивідом та суспільством. Соціальний педагог забезпечує розвиток особистості, допомагає вирішувати соціальні проблеми, сприяє адаптації до умов соціуму, здійснює соціальну підтримку та реалізує культурно-педагогічні програми. Водночас важливим елементом його діяльності є дотримання етичних принципів, що зумовлює необхідність розгляду соціально-педагогічної етики як наукової дисципліни, яка охоплює моральні аспекти діяльності соціальних працівників.

Соціально-педагогічна етика як наука вивчає моральні засади соціально-педагогічної діяльності, надає практичні рекомендації для вирішення етичних дилем, з якими стикаються соціальні педагоги у своїй професійній діяльності. Вона базується на загальнолюдських цінностях і моралі, але водночас враховує специфіку соціально-педагогічної діяльності, що включає взаємодію з різними соціальними групами та індивідами, зокрема з дітьми, підлітками, людьми з обмеженими можливостями, а також представниками вразливих категорій населення.

Актуальність обраної теми обумовлена необхідністю підвищення професіоналізму та етичної культури соціальних педагогів, а також сприяння вдосконаленню етичних стандартів у освітніх закладах. Зокрема, врахування культури педагогічного спілкування, яка має значний вплив на ефективність соціально-педагогічної діяльності, є важливим елементом у роботі з учнями та педагогічними колективами.

Вагомий внесок у розробку етичних аспектів діяльності педагогічних працівників в Україні зробили: Л. Хоружа (етико-гуманістична парадигма та професійна етика), М. Васильєва та О. Гриценко (теоретичні засади педагогічної деонтології), М. Фіцула (морально-правові обов'язки суб'єктів освітнього процесу) та інші науковці.

Специфіку етичної поведінки та формування деонтологічної культури соціальних педагогів і соціальних працівників вивчали: О. Безпалько, Р. Вайнола, І. Зверєва, А. Капська (у контексті загальної теорії та методики соціально-педагогічної роботи); Я. Кічук, І. Шеплякова (формування деонтологічної культури майбутніх фахівців соціальної сфери); Л. Міщик (у розрізі професійної підготовки соціального педагога до роботи в школі) та інші українські дослідники.

Попри великі напрацювання у галузях загальної та соціальної педагогіки, проблема етичних основ діяльності соціального педагога в закладах загальної середньої освіти в Україні потребує спеціального дослідження. Актуальність та недостатня розробленість проблеми зумовили вибір теми дослідження ***«Етичні основи діяльності соціального педагога в закладах загальної середньої освіти»***.

Мета дослідження – проаналізувати теоретичні основи етики соціального педагога та практичні аспекти професійної діяльності соціального педагога в закладах загальної середньої освіти на етичних засадах.

Відповідно до мети було визначено **завдання дослідження**:

1. Окреслити етику соціального педагога в закладах загальної середньої освіти як наукову проблему.
2. З'ясувати історичні віхи розвитку етики соціального педагога; розкрити ціннісно-нормативні підвалини професійної діяльності соціального педагога в закладах загальної середньої освіти.
3. Схарактеризувати моральні якості соціального педагога у професійній діяльності в закладах загальної середньої освіти.
4. Проаналізувати досвід професійної діяльності соціального педагога (на прикладі Чернігівської гімназії №7); розробити практичні рекомендації соціальним педагогам щодо етичних основ професійної діяльності в закладах загальної середньої освіти.

Об’єкт дослідження – діяльність соціального педагога в закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – етичні основи діяльності соціального педагога в закладах загальної середньої освіти.

Для досягнення поставленої мети та завдань кваліфікаційної роботи було використано комплекс **методів дослідження**:

- *теоретичні*: аналіз і синтез; узагальнення, систематизація ідей із вітчизняної та зарубіжної наукової літератури з метою розкриття базових понять дослідження, окреслення історичних віх розвитку етики соціального педагога, визначення ціннісно-нормативних підвалин діяльності соціального педагога в закладах загальної середньої освіти;

- *емпіричні*: вивчення документації закладів загальної середньої освіти; спостереження за професійною роботою соціальних педагогів у закладах загальної середньої освіти; бесіди із соціальними педагогами, педагогічними працівниками; опитування соціальних педагогів–для визначення моральних якостей соціального педагога у професійній діяльності в закладах загальної середньої освіти.

Теоретичне та практичне значення дослідження полягає у тому, що визначено ціннісно-нормативні підвалини професійної діяльності соціального педагога в закладах загальної середньої освіти; схарактеризовано моральні якості соціального педагога у професійній діяльності в закладах загальної середньої освіти; обґрунтовано практичні рекомендації соціальним педагогам щодо етичних основ професійної діяльності в закладах загальної середньої освіти. Розроблені практичні рекомендації можуть бути використані у професійній діяльності соціальних педагогів, педагогічних працівників у закладах загальної середньої освіти.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження було апробовано на 2 міжнародних наукових конференціях XV і XVI «Сіверянські соціально-психологічні читання» (Чернігів, 25 квітня 2025 року, 23 квітня 2026 року) із доповідями «Етична комунікація у професійній діяльності

соціального педагога» та «Етичне підґрунтя діяльності соціального педагога в закладах загальної середньої освіти».

Результати дослідження було опубліковано:

1. Товстуха А. Ю. Етична комунікація у професійній діяльності соціального працівника. *П'ятнадцяті Сіверянські соціально-психологічні читання: Матеріали Міжнародної ювілейної наукової конференції* (25 квітня 2025 року, м. Чернігів). Т. 2. Соціальна робота та педагогіка. Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2025. С. 162–166.

2. Товстуха А. Ю. Етичне підґрунтя діяльності соціального педагога в закладах загальної середньої освіти. *Шістнадцяті Сіверянські соціально-психологічні читання: Матеріали Міжнародної наукової конференції* (23 квітня 2026 року, м. Чернігів). Чернігів: НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2026. С. 183–186.

Структура кваліфікаційної роботи. Бакалаврська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, словника основних термінів та додатків. Загальний обсяг роботи становить 52 сторінки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕТИКИ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

1.1. Етика соціального педагога в закладах загальної середньої освіти як наукова проблема

У наш час поняття «етика», «мораль» сприймаються неоднозначно. Усвідомлюємо, що без них життя неможливе. Разом із тим моральне набуває в нашій свідомості забарвлення такого, що набридло. Та чим частіше проблеми постають перед нами, чим непевніші перспективи на майбутнє, тим невідворотніше прагнення сучасної людини знайти свій сенс, те, заради чого варто жити. Тому вона ставить перед собою питання вибору моральних чеснот. Адже завжди, за будь-яких обставин відчуває потребу у вищих ціннісних орієнтирах, які спрямовували б її у правильне русло [23].

Термін «етика» походить від давньогрецького «ethos», яке ще в Гомера означало місце перебування, або спільне житло. Пізніше значення даного поняття дещо змінилося. Більш традиційним стало тлумачення слова етос як звисай, вдача характер. В античній літературі етос використовувався для позначення усталеного характеру того чи іншого явища. Хоча, первинне значення етосу, як спільного житла або місця перебування теж не втрачає своєї актуальності, а тим більше, не є для предмету етики зайвою, так як вона акцентує увагу на наявності зв'язку вдачі людини з її природним, культурним та соціальним оточенням. Сам термін етика вперше вживає давньогрецький мислитель Аристотель. Він був необхідний філософу для позначення чеснот, що стосуються людської вдачі та характеру. Аристотель залишив праці, в яких вперше вживається це слово: «Нікомахова етика», «Евдемова етика» то «Велика етика» [22].

Можна зауважити, що під власною назвою наука етика існує понад 23 століття. Хоча, це не означає, що етичних проблем не існувало раніше. З ними

ми зустрічаємося у проблемах філософського осмислення світу Стародавньої Індії та Китаю.

Що ж до поняття «мораль», то варто також звернутися до історії античного світу. Річ у тім, що в латинській мові здавна існувало слово *mos*, яке, подібно до *етосу*, теж означало характер, вдачу, звичай. І зважаючи на цей комплекс значень, відомий римський письменник і політичний діяч Марк Туллій Цицерон утворив від іменника *mos* прикметник *moralis* «той, що стосується характеру, вдачі та звичаю». А вже в IV ст. н. е. виник термін *moralitas* – мораль [24].

Із часом поняття мораль та етика стали загальнопоширеними. Варто зауважити, що термін етика зберіг саме аристотелівське значення і досі позначає головним чином науку. Під мораллю розуміють предмет науки етики. Поряд із поняттям мораль зустрічається ще одне схоже за звучанням слово моральність.

Відмінність між мораллю та моральністю можна сформулювати таким чином. Мораль, на відміну від моральності, виступає як певна форма свідомості. Сукупність усвідомлюваних людьми принципів, правил та норм поведінки. Моральність – втілення даних принципів, правил і норм у реальній поведінці людей та стосунках між ними. Як показує історичний досвід, мораль, яка не може знайти повного втілення у конкретній моральності, у конкретних людських стосунках і вчинках, виявляється приреченою на загибель.

Етика намагається дати характеристику таким поняттям, як добро і зло. Добро трактується як вища цінність моральної свідомості. В свій час моральна свідомість розуміється як ідеальне відображення і впорядкування власне моральної практики й моральних відносин. Передумовою добра є благо, яке розглядається як позитивний зміст буття взагалі. Зло, як моральна категорія постає не як «антидобро», а як «антиблаго». Зло постає як розуміння того, що підриває продуктивні потенції буття, руйнує умови і засоби виживання, фізичного й духовного розвитку людини (повінь,

землетрус та ін.). Моральне зло, це зло, яке людина обирає тією чи іншою мірою, в силу тих чи інших причин (вбивство, тощо) [23].

Мораль постає як практично-оцінюючий спосіб відношення до світу, до дійсності, котрий регулює поведінку людей з точки зору протиставлення добра і зла. Тобто, мораль, як предмет етики являє собою концентрований вияв саме практичного, активно-перетворювального ставлення до життя. Класичним виразником і теоретиком подібної моралі є основоположник німецької класичної філософії Іммануїл Кант, автор вчення про основоположний моральний обов'язок – категоричний імператив. Це дуже своєрідний закон. Він не вказує людині ні на що, і нічого не забороняє. Вимагає від людини лише самостійного прийняття рішень. «Чини так, ніби максима твого вчинку за допомогою твоєї волі повинна стати загальним законом природи». Заслуга Канта полягає в тому, що своєю етикою він розвив найглибинніший пласт євангельської моралі – моралі власного вибору [14].

Зауважимо, що в наведеному визначенні мова йде про оцінюваність моральних явищ, про можливість оцінки як сутнісну рису моралі. Ще стоїки помітили, що найістотніші якості людини, з погляду моралі постають не як благо чи зло, а як щось нейтральне. Лише тоді, коли необхідно оцінити поведінку людини як зло чи добро, тільки тоді мораль вступає у свої права [23].

Розглядаючи етику як розділ філософії варто зазначити, що етика є не лише наукою про мораль, а й наукою про ставлення самої людини до моралі; про те, який смисл людина вбачає в прийнятті тих чи інших моральних норм; сенсу, чи необхідності морального самовиховання, та самовдосконалення.

Основу досліджень в області етики становлять вічні проблеми людського існування: добра і зла, чесності, совісті і гідності, обов'язку і відповідальності, порядності, щастя і сорому. Ці поняття і є головними з числа тих, якими оперує етика [22].

Аналіз етичних категорій дає можливість виявити в їх структурі наступні:

- ті, що фіксують головні компоненти моралі (норми, принципи, етичні оцінки і цінності, ідеали);
- ті, що виражають головний зміст і специфіку моралі (категорії моральної свідомості і самосвідомості).

До основних етичних категорій належать:

Добро – це почуття і усвідомлення людиною своєї здатності творити благо на користь суспільства і іншої людини.

Благо при цьому виступає як філософське поняття, яким визначається все, що задовольняє потреби людини і має для неї і суспільства значення позитивної оцінки.

Зло – це почуття і усвідомлення людиною своєї здатності робити шкоду.

Норма – це елементарна форма моральної вимоги, певний взірець поведінки, що відображає потреби людського співжиття і співвідносин та носить обов'язковий характер.

Принцип – форма моральної свідомості в якій моральні вимоги виражаються в найбільш узагальненому вигляді.

Ідеал – образ досконалого, довершеного, бажаного, що сприймається як ймовірно можливе чи належне.

Обов'язок – моральне усвідомлення належного, яке передбачає вимогу, що звернена до суб'єкта відповідно до його ситуації і становища та відчуття особистої причетності до здійснення цього належного.

Відповідальність – поняття, що характеризує суб'єкта відносин чи діянь з позиції виконання конкретних завдань, виходять з уявлень про належне, обов'язкове.

Справедливість – категорія що фіксує той належний порядок людського співжиття, який має бути установленим внаслідок відповідального виконання суб'єктом своїх обов'язків.

Поняттям «честь» визначається ставлення людини до самої себе, а також ставлення до неї суспільства як до представника певної групи. Цим

поняттям суб'єктом характеризується «чистота» своєї репутації, авторитету, доброго імені.

Поняттям «совість» визначається почуття й усвідомлення людиною (людністю) відповідальності за свою поведінку, свої вчинки перед самим собою, людьми, суспільством.

Поняттям «гідність» визначається ставлення людини до самої себе і суспільства до неї як до визнаної цінності. Цим поняттям позначається сукупність уявлень про самоцінність особи, її соціальну рівність з іншими людьми, за допомогою яких визначають конкретну міру суспільної цінності людини. Уявлення про гідність виконують функцію регулятора людської поведінки: за будь-якої ситуації людина мусить поводитися так, щоб не втратити свого «обличчя» [23].

Поняття «порядність» – це почуття і усвідомлення людиною (людністю) причетності та відповідальності стосовно долі інших людей.

Сором – почуття сильного збентеження, зніяковіння через свою погану поведінку, недостойні дії і вчинки.

Як структурні, так і сутнісні етичні категорії пронизують увесь спектр морального життя людства. Через призму цих категорій відображається не лише потреба людства в усвідомленні оточуючого буття в його ціннісних вимірах, але і наявні спонукання до подальшого морального вдосконалення.

Фундамент поняття «деонтологія» як вчення про професійний обов'язок заклали зарубіжні мислителі, зокрема Є. Бентам (автор терміна) та І. Кант (етика обов'язку). У психолого-педагогічному контексті основи професійної поведінки та деонтологічного підходу досліджували К. Левітан, В. Абрамова, Б. Сліверський та інші.

У професійній етиці можна простежити зв'язки між психологічними й етичними чинниками та якостями, поєднання суспільних інтересів з особистісними.

Професійна етика – одна з фундаментальних теоретичних основ будь-якої професійної діяльності. Тому під професійною етикою розуміють науку

про професійну мораль як сукупність ідеалів та цінностей, етичних принципів та норм поведінки, які відображають суть професії та забезпечують взаємовідносини між людьми, що складаються у процесі праці і походять із змісту їх професійної діяльності. Поряд з цим професійна етика – це моральна самосвідомість професійної групи, її психологія та ідеологія [24].

Професійну етику можна розглядати двояко:

- як різновид загальної моралі, що має специфічні риси, які обумовлюються видом і типом діяльності, тобто є науковою дисципліною, яка вивчає професійну мораль;
- як теорія моральності, що існує у професійному середовищі.

Основними завданнями професійної етики є:

- систематизація накопиченого у процесі історичної практики досвіду, характерного для даного виду діяльності;
- узагальнення і вдосконалення його відповідно до вдосконалення даного виду діяльності;
- впливання на свідомість спеціаліста з метою покращення його як особистості і професіонала;
- сприяння більш повному та ефективному вирішенню професійних задач.

Етика в соціальній роботі – одна з невід’ємних складових щоденної діяльності. Знання теоретичних основ, законодавчих передумов сприяє найбільш ефективному вирішенню проблем.

Глибоке знання норм і принципів професійної етики, обов’язкове і творче застосування їх у щоденній діяльності допомагає соціальному працівнику здійснювати співпрацю з клієнтами, їх близькими, колегами, представниками суспільних, державних і недержавних організацій і закладів [28].

Тому необхідно розрізняти й поглиблювати поняття моралі, етики соціального працівника та деонтології. Закони етики в соціальній роботі – це

погляди і знання, які наочно інтегрують моральні основи особистості фахівця та загалом теорію і практику стосунків з клієнтами, колегами і суспільством [30].

Етика соціального педагога включає постулати про обов'язок, конфіденційність, добро і зло, інші моральні та філософські категорії і пріоритети в соціальному захисті.

Мораль соціального педагога – це система норм і вимог до поведінки та морального обличчя фахівця, а також моральні почуття, які реалізуються в процесі праці. Мораль регулює ставлення соціального працівника до клієнта, колег, суспільства і держави.

Етику соціального педагога слід розглядати як специфічний прояв загальної етики саме в роботі фахівців. Вона вміщує питання гуманізму, проблеми обов'язку, совісті працівників у процесі надання соціальної допомоги, проведенні організаційних заходів тощо [19].

Дана категорія відображає моральні норми в таких системах, як соціальний педагог – вихованець, соціальний педагог – сім'я, соціальний педагог – соціум та інших.

У такій головній сфері суспільної свідомості своєрідне й важливе місце відводиться фаховій моралі.

Специфіка професійної моралі – проєкція залежності моралі від якісного різноманіття взаємин людей. Залежно від праці конкретної категорії у моральній свідомості особистості формуються уявлення, які зіставлені з типом професійних стосунків. Як тільки вони набувають якісної стійкості, то ведуть до формування певних моральних стереотипів відповідно до змісту діяльності. Якщо такі стосунки мають стійкий характер, у людини, котра сформувалася під їхнім впливом, виробляється звичаєве коло стосовно способу дій. Тому моральний чинник посідає головне місце в системі способів професійного впливу. Через це висувуються підвищені вимоги до певних моральних якостей соціальних педагогів [14].

Особливості професійних стосунків неодмінно проявляються в

моральній якості та формують необхідні норми поведінки конкретної професійної групи, специфічні вимоги до її представників.

Мораль людини виявляється в її поведінці, вчинках – це вже сфера моральності. Вона оцінюється не лише з позиції інтересів суспільства як цілого, але й окремих його груп, окремо взятих інтересів.

У професійній моралі особливого забарвлення набувають етичні поняття. Так, наприклад, окремі індивідуальні якості – людинолюбство, чуйність, уважність, відповідальність, альтруїзм тощо – зазнають певного колориту й досягають найвищої моральної оцінки.

Професійна мораль та її особливості визначають спрямованість соціальної роботи й проявляються в моральній культурі фахівця.

Особливість моралі соціального педагога в системі моральних цінностей полягає у конкретизації загальних моральних принципів щодо завдань й умов фахової діяльності. Якщо загальна мораль як форма суспільної свідомості є узагальненим, концентрованим виявом суттєвого в ставленні особистості до суспільства, то мораль соціального працівника відображає позицію фахівця до особистості й суспільства в напрямі сприяння соціальному становленню, соціалізації [27].

Основу професійної моралі соціального педагога складає ставлення фахівця до того, хто потребує його допомоги. При цьому увага зосереджується на потребі зміцнення морального здоров'я, продовження соціалізації особистості в суспільстві. Задоволення такої вимоги і є професійним покликанням і водночас моральною метою фахівця. У процесі її досягнення професійна мораль коригує його діяльність щодо певних принципів і норм поведінки, які не належать до правових основ соціального захисту та допомоги і разом з тим не мають аналогів у загальній моралі (принцип «насамперед не зашкодь», професійний такт, надання допомоги у вільний від роботи час тощо). Завдяки цим нормам і вимогам фахівець отримує моральний орієнтир поведінки в найскладніших ситуаціях, що виникають у процесі соціально-педагогічної роботи [22].

1.2. Історичні віхи розвитку етики соціального педагога

На сучасному етапі розвитку педагогічна етика стала відносно самостійною галуззю етичного знання. Це зумовлено передусім розширенням сфери педагогічного впливу в суспільстві, який орієнтує особистість здобувати освіту впродовж життя, актуалізацією соціальних інститутів держави, зростанням потреб духовного розвитку індивіда [29].

Елементи педагогічної етики знаходимо у вченнях древніх філософів і педагогів, які намагалися осмислити специфічні проблеми педагогічної моралі. Особливе місце в історії педагогічної етики посідає вчення Сократа. Він прийшов до висновку, що сутність людського буття полягає в моральності. Причому для Сократа вищим було не те, що дано людині природою, а те, що набувається культурою, вихованням. Зробивши це важливе відкриття в пізнанні людської сутності, мислитель усю свою просвітницько-виховну роботу спрямував на моральне вдосконалення особистості. Головну роль у моральному вдосконаленні особистості він відводив знанням. Знання вирішують справу, вони роблять людину вільною. Сократ як учитель мав незаперечний авторитет серед своїх учнів, про що свідчать його взаємини з відомими учнями – Платоном та Алківіадом [19].

Платон надає важливого значення дружбі між учителями та учнями. Сутність будь-якої дружби між людьми полягає у тому, що вони приводять один одного до істини. В академії, яку створив Платон, дотримувалися принципу: жодну науку вільна людина не повинна вивчати як раб. Вчитель, на думку Платона, має бути дуже обережним і стриманим у своїх оцінках і висловлюваннях [14].

З Академії Платона, яка проіснувала понад тисячу років, вийшло багато прекрасних педагогів, проте особливо виділявся Аристотель, який встановив предмет і особливі ознаки етики як науки, дав їй найменування. У Аристотеля було багато праць з етики, зокрема «Евдемова етика», «Нікомахова етика», «Велика етика», «Про добродієність». Філософ

наголошував, що кожна людина, а особливо вчителі, повинні володіти високими доброчесностями. Він виділив 10 моральних доброчесностей: мужність, розсудливість, щедрість, пишність, величавість, честолобство, рівність, правдивість, дружелюбство, люб'язність. Найдосконалішою доброчесністю Аристотель вважав справедливість.

Цікавими є й етичні погляди римських мислителів, зокрема Квінтіліана. Він вважав, що надзвичайно важливою справою є вибір високоморальних вчителів, оскільки аморальний учитель виховує подібну до себе аморальну дитину. На думку філософа, насилля та знущання над дитиною, свідчать про те, що вчитель недостатньо з'єднаний духовно зі своїм учнем. У результаті відбувається моральне приниження як учня, так і вчителя.

Проте педагогічна етика учителя, застерігав Квінтіліан, не здатна виховати гідну людину, якщо не буде відповідного морального оточення. Особливо велика роль у цьому процесі сім'ї. Ставлячи високі вимоги до моральних якостей вчителя, можновладці Риму виявляли й турботу про його матеріальний і соціальний стан. Про що свідчить указ імператора Костянтина про привілеї для вчителів (333 р. н. е.) [34].

В епоху Середньовіччя панувала євангельська моральна доктрина. Ранньохристиянські мислителі-педагоги розробляли педагогічну етику на засадах добра, милосердя, любові. Одним із представників був Блаженний Августин. Він вважав, що молитва є головним засобом самовдосконалення, самопізнання, самовиховання християнина. Учителя він радив обирати такого, що перебуває в старших літах, досвідченого життям і мудрого з ласки Божої. У своїй праці «Про вчителя» Августин окреслював ті необхідні риси, якими, на його думку, повинен володіти педагог, зокрема: він повинен щиро любити Бога, бути добрим, скромним, володіти різнобічними знаннями. Але якщо вчитель чогось не знає, краще признатися у цьому, ніж демонструвати удаване знання. Мислитель засуджував невимогливих учителів [19].

Що ж стосується етичних засад виховання підростаючого покоління у Київській Русі, то вони відображені у «Повчанні», у якому Володимир

Мономах закликав дітей через каяття, сльози й молитву стати на шлях праведності. У «Повчанні» автор закликав виконувати свої обов'язки як перед Богом, так і перед ближніми своїми, а також не кривдити бідних, дітей, старих людей, сиріт та вдів. У епоху Відродження та Нового часу педагогі-гуманісти різко виступають проти середньовічної схоластики, обґрунтовують положення, згідно з якими дитина заслуговує на повагу, шанобливе ставлення до її індивідуальності, неповторності, пропагують ідеї гуманного ставлення до дитини, з метою її саморозкриття, самовдосконалення [14].

Значний внесок у розробку проблем педагогічної етики зробив Ян Амос Коменський. Його турбувало передусім те, що не кожен педагог знаходиться на рівні необхідного гуманного ставлення до дитини. Багато з тих, що повчають, уміють гарно й артистично говорити з кафедри про добро, справедливість, гідність, а за межами аудиторії, у буденному житті є невитриманими, грубіянами, заздрісними, слово у них розходиться з ділом. Діяльність учителя не за власною совістю і призводить до того, що немає у світі порядку і панує ненависть, злість, крадіжки, вбивства. Коменський підкреслював, що учителями повинні бути люди набожні, чесні, діяльні та працьовиті не лише ззовні, але насправді мають бути живим зразком доброчесності, які зобов'язані прищепити іншим [14].

Ці вимоги мають багато співзвучного з поглядами педагогів Києво-Могилянської академії, братських шкіл України – Стефана Зизанія, Кирила Ставровецького, Симеона Полоцького, Григорія Сковороди та інших. Так, у статуті Львівської братської школи вказувалося, що «дидаскал або вчитель цієї школи має бути благочестивий, розсудливий, смиренно мудрий, лагідний, стриманий, не п'яниця, не блудник, не хабарник, не срібллюбєць, не гнівливий, не заздрісний, не сміхотворець, не лихослов, не чародій, не байкар, не прихильник єресей, але прихильник благочестя, який у всьому буде взірцем добрих справ» [37].

Цікавими є й погляди на моральне обличчя вчителя вітчизняних педагогів. Так, Костянтин Ушинський виступав проти обмежуючих вказівок,

норм щодо поведінки вчителя в кожному конкретному випадку. Він закликав вивчати закономірності, з яких витікають ці норми.

Борис Грінченко був переконаний, що тільки національна школа – це вірний засіб збереження і відродження у молоді національного менталітету, культури, мови та моральності. Денаціоналізація є разом з тим і деморалізацією народу. Справжній педагог має передусім чітко визначитися, з ким йому бути: з рідним народом, чи з тими, хто «однімав його рідну мову і волю» [34].

Антон Макаренко вважав, що педагогічна мораль має поєднувати в собі суворі вимоги до людини і глибоку повагу до неї. Вчитель повинен бути морально прекрасним не тільки внутрішньо, але й зовнішньо [14].

Василь Сухомлинський в основу педагогічної етики поклав любов, ласку, добро. «Моя влада над дитиною – це здатність дитини реагувати на моє слово, яке може бути теплим і ніжним, ласкавим і тривожним, строгим і вимогливим – і завжди мусить бути правдивим і доброзичливим. Я твердо вірю в те, що виховати дитину можна насамперед ласкою, добром» [19].

1.3. Ціннісно-нормативні підвалини професійної діяльності соціального педагога в закладах загальної середньої освіти

Ціннісно-нормативні засади діяльності соціального педагога включають системний підхід до допомоги, орієнтацію на самостійність клієнта, координацію послуг, залучення громадськості та роботу в рамках державних установ, а його етичний кодекс ґрунтується на повазі, конфіденційності, компетентності та служінні інтересам клієнта, забезпечуючи професійну допомогу сім'ям, дітям, молоді та іншим вразливим групам населення для їхньої соціалізації та захисту [21].

Структура та принципи діяльності соціального педагога включають діагностичну (виявлення потреб клієнта, проблем у сім'ї чи громаді), прогностичну (передбачення розвитку соціальних ситуацій та наслідків),

правозахисну (захист прав та інтересів людей, які опинилися в складних життєвих обставинах), профілактичну (запобігання виникненню соціальних проблем), організаційну (координація соціальних послуг, залучення ресурсів) та комунікативну (встановлення зв'язку, налагодження взаємодії з клієнтами та іншими службами) функції, що реалізуються через системний підхід, використання соціологічних, психологічних та педагогічних методів, а також надання соціальних послуг (допомога, підтримка, реабілітація), що спрямовано на комплексне вивчення людини, громади та суспільства для вирішення соціальних проблем [27].

Етичний кодекс – це стандарт етичних принципів, ідеалів, навиків та практичних вмінь соціальних працівників. Етичний кодекс покликаний давати відчуття спільної ідентичності та наявності загальних цінностей серед професійної групи.

Етичний кодекс соціальних педагогів України є важливим документом, який регулює професійну діяльність у цій сфері.

Етичний кодекс соціального педагога є ключовим документом, що регулює поведінку та професійну діяльність фахівців у галузі соціальної роботи. Цей кодекс визначає основні принципи, норми, цінності та стандарти, якими керуються працівники цієї сфери у своїй роботі. Він має на меті забезпечити високий рівень послуг, захистити права клієнтів та підтримувати престиж професії.

Етичний кодекс соціальних педагогів України базується на вітчизняному досвіді та міжнародних етичних принципах і стандартах соціальної роботи, прийнятих Міжнародною Федерацією соціальних працівників (IFSW). Такий підхід гарантує відповідність українського кодексу міжнародним стандартам і забезпечує єдність у виконанні етичних принципів у соціальній роботі [22].

Основні принципи, закріплені у Етичному кодексі, включають принципи довіри, поваги до особистості, конфіденційності, невторчання, справедливості та доброчесності. Ці принципи визначають не лише спосіб

взаємодії з клієнтами та співробітниками, але й норми, які стосуються професійної компетентності, безпеки та дбайливого ставлення до потреб кожної особи.

Головна мета етичного кодексу соціального педагога – визначення незаперечних принципів роботи в інтересах клієнта, сприяння втіленню ідеалів гуманізму, моральної та соціальної справедливості у професійній діяльності та суспільстві в цілому.

Головне завдання – бути еталоном професійної поведінки та діяльності соціального працівника.

Поряд з цим етичний кодекс соціальної педагогіки охороняє репутацію професії, визначаючи чіткі критерії, які можна застосовувати, щоб регулювати поведінку спеціалістів; сприяє компетентній та добросовісній роботі спеціалістів; захищає людей від експлуатації з боку неуважних або некомпетентних практиків.

Етичні кодекси соціальної педагогіки виконують наступні функції:

- забезпечують адекватну професії етичну регламентацію;
- створюють єдину моральну основу професійної діяльності;
- служать базовим критерієм для визначення професійної придатності спеціаліста;
- уніфікують поведінку спеціалістів на основі висунутих до них єдиних етичних вимог;
- забезпечують спрямованість дій на основі визначеної загальної системи цінностей;
- забезпечують несуперечливість етичних норм, покладених в основу діяльності;
- забезпечують етичність поведінки та дій соціальних працівників, їх колективів та соціальних служб;
- гарантують здійснення прав клієнтів;
- гарантують можливість здійснення взаємозамінюваності працівників;

- забезпечують наступність дій як окремих спеціалістів, так і соціальних служб;
- дають соціальним працівникам певну свободу дій для вирішення поставлених завдань в рамках етичних норм і принципів;
- сприяють підвищенню рівня моральності – соціальних працівників, їх клієнтів та соціального оточення клієнтів, всього суспільства;
- обґрунтовують необхідність постійного морального удосконалення спеціалістів;
- підвищують моральний авторитет соціальної роботи в суспільстві;
- гарантують етичну чистоту професії як такої [23].

Етичний кодекс диктує правила поведінки, з якими представники професії зобов'язані співвідносити свої дії, щоб залишатися гідними членами професійної організації. В основі етичного кодексу соціального працівника лежать моральна норма та моральні правила.

Моральні правила – конкретні вимоги до поведінки та діяльності спеціаліста у процесі його праці є найбільш гнучкими та рухомими, вони відображають динаміку розвитку суспільних відносин та системи соціального захисту населення, постійно збагачуються новими вимогами до свого змісту.

Разом із тим, Етичний кодекс соціального педагога відображає певною мірою звичаї та традиції, що склалися у процесі становлення перших форм взаємодопомоги, благодійності, а згодом і професійної роботи як специфічного виду діяльності. Врахування національних особливостей є важливим фактором, що впливає на ефективність соціальної роботи, її статус та престиж у суспільстві.

В основі етичних норм соціальної роботи лежать джерела:

- 1) загальнолюдські цінності;
- 2) етичні традиції благодійності;
- 3) цінності сучасного українського суспільства;
- 4) міжнародні етичні норми та етичні нормативи зарубіжних країн;

- 5) специфічні цінності сучасної соціальної роботи в Україні;
- 6) особистісні цінності та ідеали спеціалістів [21].

Варто зауважити, що етичний кодекс соціального педагога стійкий та цілісний, але не замкнений. Він відкритий та динамічний: моральні відношення, норми і вимоги, відображені в кодексі, не можуть і не повинні бути незмінними; вони зобов'язані відображати не лише зміни у суспільстві, динаміку його розвитку, зміни статусу окремих соціальних груп та індивідів, але й зміни, що неминуче відбуваються у зв'язку з цим і в самій професійній діяльності, її суті, змісті, формах та методах. Дотримання кожним соціальним педагогом вимог етичного кодексу є необхідною умовою визнання та закріплення високого статусу професії у суспільстві, основою для підвищення авторитетності її представників, веде до самоповаги та самоствердження особистості спеціаліста у професійній групі та в суспільстві [27].

Дотримання етичного кодексу соціальними педагогами України гарантує високий рівень професіоналізму та захищає права та інтереси клієнтів. Порушення Етичного кодексу може мати серйозні наслідки для спеціалістів у сфері соціальної роботи, включаючи дисциплінарні заходи та втрату професійної репутації. Тому важливо віддавати належну увагу дотриманню етичних стандартів у всіх аспектах своєї діяльності.

Загалом, Етичний кодекс є важливим інструментом для соціальних педагогів, який допомагає їм у їхній професійній діяльності та забезпечує високий рівень послуг для клієнтів. Кодекс соціального педагога відображає важливість професійної етики та відповідальності у виконанні обов'язків, спрямованих на допомогу та підтримку найвразливіших верств населення. Етичний кодекс для соціальних педагогів є важливим інструментом, який допомагає їм у їхній професійній діяльності та забезпечує високий рівень послуг.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ НА ЕТИЧНИХ ЗАСАДАХ

2.1. Моральні якості соціального педагога у професійній діяльності в закладах загальної середньої освіти

На сьогодні робота соціального педагога набуває особливого значення. Формування та підвищення рівня культури педагогічного спілкування майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери безпосередньо пов'язане з покращенням якості його навчальної діяльності, з посиленням у ній значущості найбільш перспективних та сучасних технологій. Розвинена культура педагогічного спілкування майбутнього фахівця характеризується майстерністю, що виражається високим ступенем його творчої самовіддачі, широким професійним світоглядом, великим обсягом спеціальних знань, умінь, творчим розумінням проблемних ситуацій, високою культурою мовлення та тактовністю. Як зазначає І. Дичківська, сучасному фахівцю соціально-педагогічної сфери необхідно бути не лише високопрофесійним та грамотним спеціалістом у своїй галузі, але й ініціативним та творчим, використовувати педагогічні інновації, адже саме творча активність та інноваційний підхід до роботи є результатом високого рівня розвитку професійної культури фахівця та передбачає наявність спеціальних знань, умінь та навичок, усвідомлення цілей та суспільної значущості соціально-педагогічної діяльності соціального педагога [36].

З огляду на це, на сьогодні з метою формування культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери використовуються різноманітні методи та технології.

Так, спираючись на класифікацію методів освіти Ю. Бабанського, а також використовуючи методи виховання, що застосовуються у вищій школі, можна виокремити декілька груп методів, які доцільно використовувати у

процесі формування культури педагогічного спілкування майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери:

- методи навчання – методи організації та самоорганізації навчально-пізнавальної діяльності (перцептивні методи, спрямовані на передачу та сприйняття навчально-професійної інформації у вигляді почуттів (словесні, наочні, аудіовізуальні, практичні методи);
- логічні методи (організація та здійснення логічних операцій);
- гностичні методи (організація та здійснення розумових операцій);
- методи стимулювання, мотивації та самомотивації навчання (методи формування пізнавального інтересу та методи формування навчально-професійного обов'язку);
- методи контролю та самоконтролю ефективності навчання (усний, письмовий);
- методи виховання – методи формування свідомості особистості (оповідання, розмова, диспут, лекція);
- методи стимулювання поведінки та діяльності (заохочення, покарання, змагання) [38].

Крім того, методи навчання розподіляються на:

1) репродуктивні методи, які призначені для формування вмінь та навичок діяти в типових умовах. В основі методів лежить модель отримання знань та застосування умінь та навичок за зразком раніше засвоєних знань або показаних способів дій. Даний метод застосовують під час евристичних бесід, семінарських та практичних занять, консультування;

2) активні методи, що спрямовані на стимулювання пізнавальної діяльності студентів та сприяють активності, розвитку гнучкості їх мислення, розвитку самостійності та творчого підходу до діяльності. Застосування активних методів навчання створює сприятливі можливості для проєктування ситуацій реальної діяльності в освітньому процесі закладу вищої освіти. Опанування майбутніми фахівцями соціально-педагогічної сфери знаннями

та вміннями внаслідок застосування активних методів забезпечує зближення навчального процесу з майбутньою професійною діяльністю, формує у майбутніх соціальних педагогів здатність творчо діяти у нестандартних ситуаціях [46].

Варто зазначити, що активні методи передбачають використання психолого-педагогічних технологій проблемно-пошукового характеру, зокрема: проблемних лекцій, ділових ігор, педагогічних майстерень, тренінгів, застосування технології «мозкового штурму», педагогічних студій, групових дискусій, застосування технології case-study та моделювання соціально-педагогічних ситуацій тощо.

Так, зокрема, така педагогічна технологія, як педагогічна студія являє собою комплексне практичне заняття, спрямоване на всебічне оволодіння певною проблемою реальної практики. В основу організації педагогічної студії як засобу підготовки майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери, покладено три методи: 1) теоретичний виклад, що є сучасним педагогічним вирішенням проблеми; 2) дискусія, що допомагає осмислити пропонований матеріал; 3) ігро-вправи, які озброюють студентів набором професійних умінь, комунікативних навичок [44].

Особливе значення у формуванні культури педагогічного спілкування відіграють ділові ігри – моделювання професійної діяльності і рольова взаємодія за ігровими правилами фахівців, що беруть участь у ній, у певному умовному часі, в атмосфері невизначеності, при зіткненні позицій, з розігруванням ролей і оцінюванням. Застосування цього методу дозволяє виробити у майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери вміння вирішувати проблеми, що виникають у практичній діяльності та здатність оцінювати свою діяльність [32].

Тематична дискусія – це колективне обговорення конкретної проблеми, питання чи зіставлення різних позицій, думок та пропозицій. Дискусії забезпечують активну участь кожного студента в обговоренні поставлених проблем. Дискусії сприяють становленню позитивного ціннісного ставлення

до професійної діяльності та потреби в її виконанні, розвивають комунікативні навички та здібності майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери [45].

Технологія «мозковий штурм» є різновидом групової дискусії, яка характеризується відсутністю критики пошукових зусиль, збиранням усіх варіантів рішень, гіпотез і пропозицій, народжених у процесі осмислення будь-якого проблемного питання, здійсненні їх подальшого аналізу з позиції перспективи подальшого використання або реалізації на практиці. Цю психолого-педагогічну технологію доцільно поєднувати з тренінгами, які спрямовані на розвиток комунікативних знань, умінь та навичок, а також соціальних установок[32].

Таким чином, з метою формування культури педагогічного спілкування передбачається використання репродуктивних та активних методів навчання та інноваційних психолого-педагогічних технологій («мозковий штурм», тематична дискусія, технологія case-study, педагогічна студія тощо).

На сьогодні одним із найголовніших умов успішної соціально-педагогічної діяльності є готовність майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери до педагогічного спілкування.

Як зазначає М. Давидов, готовність до педагогічного спілкування є інтегративним явищем, що включає в себе володіння фахівцем: основами педагогічного спілкування, його функції, закономірності, зміст, структуру; сформованість умінь та навичок організовувати та керувати спілкуванням, своїм власним психічним станом та впливати на психоемоційний стан оточуючих; сформованість моральних, особистісних якостей педагога [31].

Аналіз психолого-педагогічної та методичної літератури свідчить про те, що культура педагогічного спілкування є частиною професійно-педагогічної культури гуманістичної спрямованості, що, в свою чергу, вимагає наявності у майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери здібностей та компетентності до формування сприятливої психологічної атмосфери в колективі учнів та під час освітнього процесу, оскільки в процесі

освітньої діяльності повинно мати місце як ділове, так і особистісне спілкування, побудоване на таких категоріях, як: «співпереживання», «співучасть у проблемах», «співчуття» тощо [38].

З огляду на це, до особи фахівця соціально-педагогічної сфери висувається низка вимог щодо культури педагогічного спілкування з вихованцями (учнями). Зокрема, це:

- комунікабельність;
- культура мовлення;
- вміння володіти невербальними засобами спілкування (пантоміма, міміка);
- саморегуляція психічної діяльності;
- педагогічний такт [40].

Необхідно відзначити, що комунікабельність – це ключова інтегральна якість особистості майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери, яка виражається у потребі брати участь в систематичному спілкуванні з колегами, учнями (вихованцями), представниками батьківської спільноти; у здатності до встановлення соціальної контактності; в емоційному благополуччі, почутті радості та задоволення від спілкування; в щирому інтересі до учня (вихованця), розумінні його душевного стану та співпереживанні почуттям [45].

Вітчизняний дослідник О. Шкуренко вказує на те, що комунікабельність нерозривно пов'язана з такими якостями, як: невимушеність, легкість, простота, щирість, привітність, терплячість, стриманість та почуття гумору у конфліктних ситуаціях, вимогливість, тактовність, педагогічна інтуїція у спілкуванні з учнями (вихованцями) [50].

Слід наголосити на тому, що комунікабельність проявляється в системі комунікативних навичок та умінь, які ґрунтуються на здатності керувати спілкуванням вихованців та впливати на них.

Показником культури педагогічного спілкування є вміння керувати

настроєм, емоціями, вміння керувати психічним станом, підтримувати творчій настрій, доброзичливість учня/вихованця та знімати психічну напругу.

Як зазначає С. Паршук, для ефективного педагогічного спілкування соціальному педагогу важливо:

- вміти формувати в процесі спілкування комфортний психологічний клімат;
- вміти орієнтуватися в конкретній ситуації;
- вміти аналізувати своє спілкування з вихованцями/учнями;
- вміти моделювати стиль спілкування, враховуючи індивідуальні особливості партнерів по спілкуванню [33].

Слід звернути увагу на те, що культура мовлення – наступна вимога до майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери, що полягає у професійній майстерності педагога здійснювати мовленнєву діяльність. У педагогічному спілкуванні можна спостерігати всю варіативність видів мовлення, незалежно від дій соціального педагога (переконує, інформує, стимулює до дії, звертається до емоцій та почуттів вихованців тощо).

До мовлення соціального педагога висувається низка певних вимог:

- мовлення повинно бути правильним, відповідати літературно-мовленнєвим нормам;
- чітке використання вокабюляру;
- простота, ясність, доступність та логічність;
- різноманіття використовуваних мовленнєвих засобів;
- емоційність та образність [25].

Т. Надім'янова та Н. Виницька вказують на те, що мовлення відображає ставлення фахівця соціально-педагогічної сфери до змісту інформації, тому надзвичайно важливою є емоційна забарвленість мовлення: темп, інтонація, гучність, дикція, тембр голосу, паузи, сила, ритміка тощо. При цьому особливе значення відіграють невербальні засоби спілкування, які

здійснюють виражений емоційний вплив на вихованців/учнів, передають переживання та почуття педагога [21].

Водночас науковці наголошують на тому, що педагогічний такт – це дотримання фахівцем соціально-педагогічної сфери міри у спілкуванні з учнями/вихованцями у різних сферах діяльності, поєднання вимогливості та поваги, уникнення крайнощів у спілкуванні, вміння обирати правильний підхід до вихованців/учнів.

Педагогічний такт передбачає дотримання морально-етичних установок, урахування особистісних характеристик суб'єктів спілкування та проявляється у формах спілкування та відносинах, в умінні вести бесіду, не зачіпаючи самолюбства співрозмовника, в умінні стримувати свої емоції та почуття, в умінні організовувати навчально-виховну діяльність учнів/вихованців та перевірити хід її виконання, в умінні помітити або не помітити учня/вихованця тощо [24].

К. Добрінова та Р. Кириченко зазначають, що педагогічний такт знаходить свій прояв в оціночних судженнях, у зауваженнях, в інтонації, в умінні бути уважними та терплячими, хвалити та наказувати, адже саме педагогічний такт підказує час та місце спілкування з учнем/вихованцем. Так, культура педагогічного спілкування відображається у стилі спілкування педагога та учнів/вихованців та у стилі керівництва їх діяльністю [17].

З огляду на це, педагогічний такт як вимога до фахівця соціально-педагогічної сфери є одночасно мірою, усвідомленим дозатором впливу педагога на діяльність учнів/вихованців, здатністю контролювати та врівноважувати різні засоби. Тактика дій та поведінки соціального педагога, який володіє педагогічним тактом, полягає у передбаченні наслідків використання різних методів та забезпечення їх своєчасного корегування[19].

Таким чином, на сьогодні до майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери висувається низка вимог щодо культури педагогічного спілкування, а саме: комунікабельність; володіння педагогічним тактом; висока культура мовлення; здатність до саморегуляції психічної діяльності; та володіння

невербальними засобами спілкування.

2.2. Аналіз досвіду професійної діяльності соціального педагога (на прикладі Чернігівської гімназії №7)

Для глибокого вивчення реального стану дотримання етичних норм у шкільній соціально-педагогічній практиці було проаналізовано досвід роботи Чернігівської гімназії №7, середовище якої дозволяє комплексно оцінити взаємодію фахівця з усіма суб'єктами освітнього простору. Заклад орієнтований на створення інклюзивного та безпечного середовища, що вимагає від соціального педагога високого рівня етичної відповідальності.

У 2024–2025 навчальному році в освітньому закладі навчалося 720 учнів, функціонувало 25 класів-комплектів, 1–4 класи – 12 класів, 5–9 класи – 13 класів. На тепер школа працює в режимі п'ятиденного робочого тижня.

Педагогічний колектив відзначається стабільністю, високим рівнем освітньої, кваліфікаційної та методичної підготовки. Навчання та виховання учнів здійснюють 45 вчителів. Із них – 35 учителів мають вищу кваліфікаційну категорію, серед цих вчителів – 5 мають педагогічне звання «Вчитель – методист», 22 – педагогічне звання «Старший вчитель». Крім того, 3 вчителі мають I кваліфікаційну категорію, 5 учителів – II кваліфікаційну категорію.

Педагогічний колектив працює над проблемою: «Від творчого учителя до творчого учня». Головними завданнями школи є:

- всебічно сприяти розвитку творчих здібностей учнів та вчителів;
- виховувати позитивне відношення учнів до навчальної діяльності;
- активно залучати учнів та батьків до співпраці;
- створювати умови для самовизначення і самореалізації учнів у різних видах діяльності;
- вести цілеспрямовану роботу з підвищення рівня знань, умінь та навичок.

Чернігівська гімназія № 7 має зв'язки з Національним університетом «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка, ДНЗ №39.

Чернігівська гімназія № 7 має історію, яка сягає кінця XIX століття. Гімназія під номером сім знаходилась на вулиці Миколаївській біля Єлецького монастиря. Спочатку це соборно-приходська школа, у 20-ті роки XX століття – семилітка. Це була стара дерев'яна двоповерхова будівля без електроосвітлення. У школі працювало 12 чоловік, із них середню освіту мало десять, двоє – вищу. Кількість учнів у школі становила 120 осіб, кількість класів – 6. Навчались діти з околиць міста: діти бідноти, ремісників, робітників. У школі викладались точні науки, музика, пластична гімнастика, танці, співи, малювання. Діти займалися декламаторським мистецтвом. Два рази на тиждень проводились клубні заняття. Працювала шкільна рада, до складу якої входили вчителі, технічний персонал, учні.

Школа почала свою роботу 1 вересня 1970 року, першим директором школи, що очолив її роботу був Корогод Борис Андрійович. Він керував школою до 1979 року. Благоустроєм території школи займався весь колектив учнів та вчителів. У школі на той час працювало 67 педагогів. Було набрано 35 класів; діти з різних шкіл, багато незнайомих один одному вчителів.

З 1979 по 1988 рік школою керував Масалов Микола Федотович, а від 1988 року – на чолі школи Рудягін Євгеній Михайлович.

За час існування середньої школи №7 отримали атестати 4054 випускників. Нагороджено золотою медаллю 111 випускників; срібною медаллю – 42 випускники. У 2007 році школа була нагороджена Почесною Грамотою Чернігівської міської ради за кращі показники в роботі та вагомий внесок у соціально-економічний розвиток міста.

Серед здобутків педагогічного колективу варто відмітити такі: учитель фізики Михайло Леонтійович Дідовець був переможцем I методичного республіканського фестивалю «Урок-89», який проходив у Полтаві; у 1991 р. зайняв перше місце в обласному конкурсі «Учитель року»; у 1996 р.

удостоєний звання «Заслужений учитель України»; у 1997 р. – став лауреатом міжнародної Соросівської програми у галузі точних наук.

Естафету переможця перейняла у 1996 році Лариса Юрків, учитель біології та хімії. Вона була першою в міському конкурсі «Учитель року» і другою – в обласному. Переможцем конкурсу «Учитель року–2001» у номінації «Зарубіжна література» стала Тетяна Пархоменко. У 2002 році кращими вчителями міста стали учитель інформатики Людмила Сапетова та учитель української мови і літератури Світлана Молочко. Світлана Молочко не тільки стала переможцем міського та обласного конкурсів «Учитель року–2002», а й увійшла до дванадцяти найкращих учителів України.

У 1999–2000 навчальному році учитель біології Світлана Твердовська стала першою у міському і третьою – в обласному етапі конкурсу «Педагогічний ярмарок». У 2001–2002 навчальному році раділи успіхам учителя інформатики Тетяни Шморгун і учителя хімії, заступника директора з навчально-виховної роботи Людмили Польової.

У 2003 році звання переможця здобула учитель-методист російської мови і зарубіжної літератури, заступник директора з навчально-виховної роботи Ольга Литвин. Переможцями міського конкурсу «Учитель року–2003» стали вчитель географії Світлана Усова та вчитель образотворчого мистецтва Інна Шульга. Інна Шульга про довжила сходження до педагогічного олімпу на всеукраїнському етапі конкурсу. Всього у конкурсі «Учитель року» брали участь 30 представників навчального закладу.

Чернігівська гімназія №7 сьогодні – це сучасний інноваційний освітній заклад, який має високий рейтинг у місті. У лютому 2024 року педагогічний колектив закладу долучився до написання Стратегії розвитку (друга хвиля Школи дієвої демократії) в рамках швейцарсько-українського проєкту DECIDE.

Стратегія розвитку закладу загальної середньої освіти – це важливий крок для визначення вектора діяльності школи на найближчі роки (додаток А рис 1). У рамках даної діяльності здійснюється впровадження проєктів,

оновлення ключових напрямів роботи та погодження подальших кроків щодо оцінки результативності за визначеними індикаторами.

В освітньому закладі працює практичний психолог Семенова Оксана Василівна, інспектор сектору ювенальної превенції відділу Чернігівського районного управління поліції ГУНП в Чернігівській області, капітан поліції Москат Євгенія Ігорівна. У Чернігівській гімназії №7 працює соціальний педагог Дорош Ірина Володимирівна.

Завдання соціального педагога в закладі загальної середньої освіти такі:

- здійснення соціально-педагогічного супроводу дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з особливими освітніми потребами, дітей з багатодітних та малозабезпечених сімей з метою попередження безпритульності, бездоглядності та випадків усіх форм домашнього насильства над дітьми;
- участь в організації безкоштовного харчування учнів з малозабезпечених родин та учнів інших пільгових категорій;
- участь у виховній роботі з питань профілактики появи негативних форм поведінки у неповнолітніх (паління, алкоголізму, наркоманії, дитячої злочинності тощо), пропаганди здорового способу життя, статевого виховання молоді;
- сприяння у розвитку творчих нахилів, розкритті індивідуальних здібностей дітей та підлітків, участі учнів у суспільно-корисній, волонтерській діяльності;
- проведення просвітницької роботи з батьками та/або особами, що їх замінюють (індивідуальні бесіди, виступи на батьківських зборах);
- здійснення посередництва між школою, сім'єю, державними установами із захисту прав дітей та громадськістю; участь в організації їх взаємодії із метою створення умов для сприятливого особистісного розвитку дітей та підлітків.

Здобувачі освіти мають можливість звертатися до соціального педагога у випадках наявності проблем у власних родинах, які їх постійно турбують,

заважають нормально вчитися та відчувати себе щасливими; примусу до вчинків, що суперечать нормам моралі, пригнічують власну гідність; потреби в допомозі лікаря або юриста, у ситуації відчаю і зневіри.

У Чернігівській гімназії №7 ведеться робота з профілактики булінгу, агресивної та неприйнятної поведінки одних членів колективу по відношенню до інших, проводяться психологічні тренінги. Зокрема, квест-код «Моя безпека», «Зупинимо булінг разом», години спілкування на тему «Торгівля людьми. Як не стати жертвою», бесіди в рамках Всеукраїнської акції «16 днів проти насильства» з метою привернення уваги суспільства до проблем подолання насильства у сім'ї, жорстокого поводження з дітьми, протидії торгівлі людьми та захисту прав жінок, для учнів молодшого шкільного віку «Я умію бути щасливою людиною», дні толерантності та інші.

Упродовж навчального року соціальний педагог проводить уроки, тренінги, семінари та воркшопи, спрямовані на розвиток соціальних і комунікативних навичок, розуміння міжособистісних стосунків, конфліктології, толерантності, правової обізнаності. У тандемі з практичним психологом реалізуються заняття із психологічної грамотності, розвитку емоційного інтелекту, стресостійкості та саморегуляції.

Діяльність соціального педагога в закладі має системний і комплексний характер, охоплює соціально-педагогічний супровід вразливих категорій учнів, профілактику булінгу та насильства, просвітницьку роботу з учнями і батьками, міжвідомчу взаємодію та активну співпрацю з психологічною службою й педагогічним колективом. Зазначена діяльність відповідає сучасним вимогам до професії соціального педагога та спрямована на створення безпечного й комфортного освітнього середовища.

У процесі дослідження було розроблено анкету з 15 запитань до соціального педагога закладу освіти, які дозволяють оцінити рівень його професійної компетентності та дотримання етичних норму практичній діяльності (додаток Б).

За результатами проведеного анкетування соціального педагога закладу загальної середньої освіти було виявлено, що респондент достатньо високо оцінює рівень власної професійної компетентності та усвідомлює важливість соціально-педагогічної діяльності в освітньому середовищі. У своїй професійній діяльності соціальний педагог керується Етичним кодексом, дотримується принципу конфіденційності у роботі з учнями та їхніми родинами, що свідчить про відповідальне ставлення до професійних обов'язків і сформованість професійно-етичних якостей.

У ході опитування встановлено, що у професійній діяльності соціального педагога виникають ситуації етичного вибору, для вирішення яких він використовує нормативно-правові та етичні документи, звертається до професійного досвіду та, за потреби, консулюється з колегами. Це свідчить про здатність приймати виважені рішення у складних професійних ситуаціях.

Результати анкетування також показали, що соціальний педагог застосовує індивідуальний підхід у роботі з учнями, підтримує позитивний психологічний клімат у взаємодії з учасниками освітнього процесу та здійснює профілактичну роботу щодо булінгу й насильства. Найчастіше у професійній діяльності використовуються бесіди, тренінги, інтерактивні заняття та індивідуальні консультації, що сприяє ефективній соціально-педагогічній підтримці учнів.

Крім того, було встановлено, що соціальний педагог співпрацює з педагогічним колективом, практичним психологом та батьками учнів, а також бере участь у заходах із підвищення кваліфікації. Водночас респондент зазначив потребу у подальшому вдосконаленні знань із професійної етики, що свідчить про прагнення до професійного саморозвитку та підвищення рівня професійної майстерності.

Отже, результати опитування дозволяють зробити висновок, що соціальний педагог закладу освіти демонструє належний рівень професійної компетентності, професійної відповідальності та дотримання етичних

принципів у практичній діяльності. Разом із тим виявлено необхідність подальшого професійного розвитку та вдосконалення професійно-етичної компетентності.

2.3. Практичні рекомендації соціальним педагогам щодо етичних основ професійної діяльності в закладах загальної середньої освіти

У наукових джерелах зазначається, що діяльність соціального педагога в школі зосереджена на діагностиці, профілактиці та корекції соціальних проблем учнів, сприянні їх соціалізації та адаптації, роботі з сім'ями та колективами, включаючи профілактику булінгу та насильства, соціально-педагогічний супровід вразливих категорій учнів, а також налагодження взаємодії між школою, родиною та громадою, що вимагає системного підходу, співпраці з іншими спеціалістами та ведення відповідної документації [49].

Звертаючись до досвіду іноземних колег, зазначимо наступне. У країнах Західної Європи (Німеччина, Франція, Нідерланди) підвищення кваліфікації соціальних педагогів у закладах освіти має системний та безперервний характер і ґрунтується на принципі навчання впродовж життя. Соціальні педагоги зобов'язані регулярно проходити курси підвищення кваліфікації, які фінансуються державою або місцевими органами влади. Такі програми орієнтовані на розвиток практичних компетентностей, зокрема навичок педагогічного спілкування, роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, профілактики булінгу, міжкультурної комунікації та дотримання професійної етики. Значна увага приділяється супервізії, під час якої фахівці аналізують складні професійні ситуації разом із досвідченими наставниками [39].

У США та Канаді система підвищення кваліфікації соціальних педагогів і шкільних соціальних працівників базується на поєднанні формальної освіти та практичного професійного розвитку. Обов'язковою

умовою продовження професійної діяльності є накопичення певної кількості кредитів безперервного професійного розвитку (Continuing Education Units), які здобуваються через участь у тренінгах, семінарах, онлайн-курсах і професійних конференціях. Особливе значення надається етичній підготовці фахівців, розвитку навичок кризового втручання, захисту прав дитини, а також роботі в мультидисциплінарних командах у межах навчального закладу.

У країнах Скандинавії (Швеція, Фінляндія, Норвегія) підвищення кваліфікації соціальних педагогів тісно пов'язане з інноваційними підходами до освіти та соціальної роботи. Професійний розвиток здійснюється через участь у проєктній діяльності, міждисциплінарних дослідженнях, професійних спільнотах та міжнародних освітніх програмах. Значну увагу приділяють розвитку рефлексивних умінь, емоційного інтелекту, навичок ненасильницького спілкування та дотриманню етичних стандартів у взаємодії з учнями. Такий підхід сприяє підвищенню професійної автономії соціального педагога та якості соціально-педагогічної роботи в закладі освіти.

Таким чином, з метою підвищення ефективності діяльності соціального педагога в закладі загальної середньої освіти, забезпечення дотримання етичних норм професійної діяльності та створення безпечного, гуманного й сприятливого освітнього середовища доцільно запропонувати такі практичні рекомендації:

1. Дотримання етичних принципів професійної діяльності. Соціальному педагогу необхідно неухильно дотримуватися норм Етичного кодексу соціального педагога, зокрема принципів гуманізму, поваги до гідності особистості, конфіденційності, відповідальності та справедливості. У роботі з дітьми та їхніми родинами слід уникати упередженого ставлення, дискримінації, ярликування та забезпечувати рівний доступ до соціально-педагогічної допомоги.

2. Формування культури педагогічного спілкування. Соціальному педагогу варто постійно вдосконалювати власну культуру мовлення та педагогічного спілкування, використовуючи толерантні, коректні та зрозумілі форми комунікації. Важливо вміти слухати, виявляти емпатію, підтримувати позитивний психологічний клімат у взаємодії з учнями, педагогами та батьками.

3. Індивідуальний підхід до кожного здобувача освіти. У процесі роботи доцільно враховувати вікові, психологічні, соціальні та індивідуальні особливості учнів. Соціальний педагог має здійснювати індивідуальне консультування, соціально-педагогічний супровід дітей із вразливих категорій, а також розробляти індивідуальні плани підтримки відповідно до потреб конкретної дитини.

4. Профілактика соціальних ризиків і девіантної поведінки. Рекомендується систематично проводити профілактичні заходи, спрямовані на запобігання булінгу, насильству, правопорушенням, залежностям та соціальній ізоляції учнів. Ефективними є тренінги, бесіди, години спілкування, інтерактивні заняття, спрямовані на формування навичок безпечної поведінки, саморегуляції та відповідального ставлення до власних вчинків.

5. Співпраця з педагогічним колективом. Соціальному педагогу слід активно взаємодіяти з класними керівниками, психологами, адміністрацією закладу освіти з метою раннього виявлення проблемних ситуацій та координації спільних дій. Доцільно надавати педагогам консультації щодо особливостей соціального розвитку учнів, етичної взаємодії з дітьми та батьками.

6. Робота з батьками та законними представниками. Важливим напрямом діяльності є налагодження партнерських стосунків із батьками. Соціальному педагогу варто проводити індивідуальні та групові консультації, батьківські лекторії, тематичні зустрічі, спрямовані на підвищення

педагогічної культури сім'ї, попередження сімейних конфліктів і забезпечення благополуччя дитини.

7. Розвиток правової обізнаності учнів. Доцільно організовувати заходи, спрямовані на формування правової культури школярів, ознайомлення їх із правами та обов'язками, нормами поведінки в суспільстві. Це сприятиме вихованню відповідальності, поваги до закону та інших людей.

8. Міжвідомча та міждисциплінарна взаємодія. Соціальному педагогу рекомендується налагоджувати співпрацю з центрами соціальних служб, службами у справах дітей, правоохоронними органами, медичними та громадськими організаціями для комплексного вирішення соціальних проблем учнів і їхніх сімей.

9. Постійне професійне самовдосконалення. Соціальний педагог має систематично підвищувати рівень професійної компетентності через участь у семінарах, тренінгах, курсах підвищення кваліфікації, вивчення сучасних наукових досліджень і впровадження інноваційних методів соціально-педагогічної роботи.

10. Ведення професійної документації та рефлексія діяльності. Рекомендується належним чином вести облікову та аналітичну документацію, здійснювати регулярний аналіз результатів своєї діяльності, оцінювати ефективність застосованих методів і форм роботи, що сприятиме підвищенню якості соціально-педагогічної допомоги в закладі освіти.

Отже, реалізація зазначених практичних рекомендацій сприятиме підвищенню ефективності діяльності соціального педагога, забезпеченню дотримання етичних стандартів професії та створенню умов для гармонійного розвитку особистості учня в освітньому середовищі.

ВИСНОВКИ

1. Етика соціального педагога – це система моральних принципів, норм і правил поведінки, що регулюють професійну діяльність та стосунки у сфері соціально-педагогічної допомоги. Історичний аналіз показав еволюцію від філантропічних ідей та релігійного милосердя до науково обґрунтованої професійної деонтології. Визначено, що сучасна деонтологія ґрунтується на концепції «професійного обов'язку», який поєднує моральну відповідальність із правовими нормами.

2. Доведено, що фундаментом професійної діяльності є система цінностей, серед яких домінують: повага до гідності особистості, соціальна справедливість, гуманізм та самовизначення клієнта. Нормативну базу становлять міжнародні акти (Конвенція ООН про права дитини, Етичний кодекс соціального педагога), державні закони України про освіту та внутрішні положення закладів, які чітко окреслюють межі професійної відповідальності фахівця.

3. З'ясовано, що етична компонента діяльності в школі включає дотримання таких деонтологічних принципів, як: конфіденційність (збереження професійної таємниці), толерантність, безсторонність та пріоритет інтересів дитини. Деонтологічний підхід вимагає від соціального педагога готовності до розв'язання «етичних дилем», що виникають у трикутнику взаємодії «дитина – батьки – школа», де моральний вибір фахівця має відповідати інтересам захисту прав дитини.

4. Результати проведеного дослідження у Чернігівській гімназії №7 засвідчили важливість дотримання етичних стандартів у повсякденній професійній діяльності. Ефективність соціально-педагогічної діяльності залежить не лише від рівня професійної компетентності, але й від уміння встановлювати довірливі взаємини, дотримуватися конфіденційності та проявляти емпатію. Водночас були виявлені певні труднощі у впровадженні

етичних норм, що свідчить про необхідність системного підвищення кваліфікації та розвитку культури педагогічного спілкування.

5. Практичні рекомендації соціальним педагогам щодо етичних основ професійної діяльності в закладах загальної середньої освіти включають впровадження регулярних тренінгів із етики та психології взаємодії, організацію супервізій та групових обговорень складних професійних ситуацій, а також створення внутрішньої методичної підтримки для соціальних педагогів. Застосування цих заходів сприятиме зміцненню професійної етичної культури, підвищенню ефективності соціально-педагогічної роботи та формуванню безпечного та підтримуючого освітнього середовища для учнів.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє стверджувати, що соціально-педагогічна етика є невід'ємною складовою професійної діяльності соціального педагога. Теоретичні положення та практичні результати роботи дозволяють сформулювати рекомендації для підвищення етичної компетентності педагогів, що сприятиме покращенню якості соціально-педагогічної роботи в закладах загальної середньої освіти, а також розробити анкету для соціального педагога закладу загальної середньої освіти з метою визначення рівня професійної компетентності соціального педагога та дотримання ним етичних принципів у професійній діяльності. У перспективі це відкриває можливості для подальших досліджень у сфері розвитку професійної етики та впровадження інноваційних підходів до підготовки та підвищення кваліфікації соціальних педагогів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басюк Н.А. Комунікативна культура педагога вищої школи як головний аспект педагогічного спілкування. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2020. № 5. С. 1–6.
2. Багрій В. Н. Умови успішного практичного навчання майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб. наук. пр. / редкол.: І. А. Зязюн та ін. Київ–Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. Вип. 18. С. 279–283.
3. Балл Г. О. Гуманізація загальної та професійної освіти: суспільна актуальність і психолого-педагогічні орієнтири. *Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи*: монографія / за ред. І. А. Зязюна. Київ, 2000. С. 134–157.
4. Баранюк В. В. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04; 13.00.05. Хмельницький, 2016. 20 с.
5. Бартош-Пічкарь О. До питання про професійну підготовку майбутніх соціальних працівників до роботи з дітьми у Великій Британії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. №15.
6. Бацилева О. В. Психологічні аспекти підготовки соціальних працівників. *Науковий вісник Миколаївського державного ун-ту ім. В. О. Сухомлинського*. 2014. Вип. 2. С. 30–35. URL: http://mdu.edu.ua/wp-content/uploads/files/8_20.pdf (дата звернення: 15. 11. 2025).
7. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді: теоретико-методичні основи: монографія. Київ: Наук. світ, 2006. 363 с.

8. Без'язичний Б. І. Етична компетентність майбутнього вчителя фізичної культури (теорія та методика): монографія. Харків: Вид-во ТОВ «Щедра садиба плюс», 2015. 308 с.
9. Без'язичний Б. І. Теоретичні і методичні засади формування етичної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури у процесі професійної підготовки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: 13.00.04. Харків, 2016. 40 с.
10. Бех І.Д. Виховання особистості: навчальний посібник / 7-е вид., перероб. і доп. Київ: Либідь, 2018. 848 с.
11. Будник О., Фомін К. Комуникативна педагогіка. Посібник. Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г.М., 2019. 92 с.
12. Вайнола Р. Х. Етичні засади соціально-педагогічної діяльності. *Соціальна педагогіка: підручник* / за ред. А. Й. Капської. Київ: Центр учбової літератури, 2011. С. 114–132.
13. Васюк О. В., Виговська С. В. Методологічні підходи до професійної підготовки соціальних педагогів в системі вищої освіти України. *Науковий вісник нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. Сер. Педагогія, психологія, філософія*. 2014. Вип. 199(1). С. 60–67.
14. Васюта (Тополь) О. І. Професійне становлення фахівця із соціальної роботи. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Сер. «Педагогічні науки»*. 2010. С. 122–125.
15. Васянович Г.П. Педагогічна етика: навчально-методичний посібник. Львів: Норма, 2005.
16. Все про соціальну роботу: навч. енциклопед. словник-довідник / за наук. ред. В. М. Пічі. Вид. 2-ге, виправлене, перероблене та доповнене. Львів: Новий Світ – 2000, 2013. 616 с.
17. Видишко Н.В. Основи підготовки фахівців із соціальної роботи в коледжах Канади. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*: зб.

наук. пр. Випуск 22/ Редколег.: І.А. Зязюн (голова) та ін. Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2009. С.23–29.

18. Вступ до соціальної роботи: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. Київ: Академвидав, 2005. 304 с.

19. Гриценко О. Л. Педагогічна деонтологія: навч. посіб. Харків: ХНПУ, 2014. 156 с.

20. Гусак В. Шляхи формування професійної культури майбутніх соціальних працівників в умовах університету. *Наукові праці: Педагогіка*. 2010. Т. 136. Вип. 123. С. 69–73.

21. Довгань А. Світова деонтологічна думка. Антологія текстів: навчальний посібник. Тернопіль: ТІСІТ, 2003.

22. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: підручник, 3-тє видання, виправлене. Київ: Академвидав, 2015. 352 с.

23. Зозуляк Р. Засади соціально-педагогічної деонтології: науково-методичний збірник. Коломия, 2007. С. 34–38.

24. Зозуляк-Случик Р. В. Етика соціально-педагогічної діяльності: навч. посіб. для студ. вищ. навч. Закладів / Р. В. Зозуляк-Случик, Б. І. Ковбас. Івано–Франківськ: Симфонія форте, 2011. 212 с. ISBN 978 -617-7009-45-9.

25. Етика: Навч. посіб./ В.О. Лозовой, О.А. Стасевська та ін.; За ред. проф. В.О. Лозового. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 224 с.

26. Ємець І.В. Формування культури спілкування як основа професійного успіху вчителя. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 3 (29). С. 247–255.

27. Інноваційні технології навчання: Навч. посібн. для студ. / [Кол. авторів; відп. ред. Бахтіярова Х.Ш.; наук. ред. Арістова А.В.; упорядн. словника Волобуєва С.В.]. Київ: НТУ, 2017. 172 с.

28. Капська А. Й. та ін. Соціальна педагогіка: підручник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. А. Й. Капської. 5-те видання, перероблене та доповнене. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 487 с.

29. Кічук Я. В. Формування деонтологічної культури майбутнього соціального педагога у вищому навчальному закладі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05. Ізмаїл, 2010. 210 с.
30. Краснова Н. П. Етика ставлення соціального педагога до своєї праці. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2009. № 4. С. 84–92.
31. Ковальчук О. М. Соціальна педагогіка: курс лекцій. Навчальний посібник. Київ: КНТ, 2021. 390 с.
32. Ковальчук Н.П. Комунікативна культура як умова вдосконалення підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2015. Випуск 57. С. 185–187.
33. Костик Л.Б. Основи професійно-педагогічного спілкування: метод. реком. до самостійної роботи студентів. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 52 с.
34. Кузнецова І.В. Критика та зауваження в діловій комунікації. *Вісник Київського міжнародного університету*. 2018. № 78. С. 2–6.
35. Кулик І.В., Комановська М.В. Формування у майбутніх соціальних педагогів педагогічної культури спілкування з батьками учнів в процесі фахового навчання. *Науковий журнал Освітній простір України ДВНЗ «Прикарп. нац. ун-ту ім. В. Стефаника»*. 2019. № 16. С. 74–79.
36. Лактіонова Г. М. Соціальна педагогіка: навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2018. 236 с.
37. Лозовой В.О. Етика: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2007.
38. Ливрінц К.Е. Особливості соціальної роботи в Бельгії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2007. №11. С.67–68.
39. Любімова Н.І., Нікуліна Н.М. Педагогічні умови формування професійно-педагогічної культури викладача СПО аграрного профілю. *Issues in Journalism, Education, Linguistics*, 2020. Том 39. №3. С. 419–431.

40. Мовчан В. Історія і теорія етики: навчальний посібник. Дрогобич: Коло, 2003.
41. Мовчан В. С. Етика: Навчальний посібник. Київ: Знання, 2007. 483 с.
42. Паршук С.М., Круглова Н.С. Педагогічна комунікація як складова професійної ідентичності майбутніх учителів початкової школи. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015. № 5 (49). С. 318–325.
43. Педагогічні технології в підготовці вчителів: навч. посіб. / І.Ф. Прокопенко, О.М. Іонова, В.І. Євдокимов [та ін.]; Харк. нац. пед. ун-т імені Г.С. Сковороди; за ред. І.Ф. Прокопенка. Харків: ХНПУ, 2018. 457 с.
44. Поліщук В.А. Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: зарубіжний досвід. Посібник. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2003. 184 с.
45. Пришляк О.Ю. Професійна підготовка соціальних педагогів у вищих навчальних закладах Німеччини: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Тернопіль, 2008. 21 с.
46. Савельєв В.П. Етика: навчальний посібник. Львів: Магнолія, 2007.
47. Середа Н. В. Етичні проблеми в педагогічній діяльності викладача вищої школи. Тези доп. 19-ї Міжнар. наук.-практ. конф. «Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я»(MicroCAD–2011), 1–3 червня 2011 р. / ред. Л. Л. Товажнянський. Харків: НТУ «ХП», 2011. Ч. 3. С. 325.
48. Слюсар Т.А. Культура професійного педагогічного спілкування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 2018. Випуск 27. С. 181–183.
49. Смаковський Ю.В. Педагогічна культура вчителя як наукова проблема. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*.

Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2016. № 2 (12). С. 290–294.

50. Фіцула М. М. Педагогічна деонтологія: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2010. 256 с.

51. Хопта Р. М. Значення педагогічного спілкування як професійно-етичного феномена в системі освіти студентів-стоматологів. *Український стоматологічний альманах*. 2015. № 6. С. 72–75.

52. Хорунжа Л.Л. Етика вчителя як детермінанта соціально-психологічного розвитку молодшого школяра. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2003. №4.

53. Хоружа Л. Л. Етична складова професійної компетентності вчителя. Монографія. Київ: Едельвейс, 2007.

54. Харченко І.І. Особливості культури спілкування викладачів ВНЗ аграрного профілю. *Вісник ШНАУ*. 2015. URL: <https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/2612/1>(дата звернення: 20.11.2025).

55. Ягупов В.В. Педагогіка. Навчальний посібник. Київ, 2017. 560 с.

56. Banks S. Ethics and Values in Social Work. 5th ed. London: Red Globe Press, 2020. 288 p.

57. Beckett C., Maynard A. Values and Ethics in Social Work. London: SAGE Publications, 2012. 192 p.

58. Reamer F. G. Social Work Values and Ethics. 5th ed. New York: Columbia University Press, 2018. 312 p.

59. Shulman L. The Skills of Helping Individuals, Families, Groups, and Communities. 8th ed. Cengage Learning, 2015. 640 p.

60. Strom-Gottfried K. Straight Talk about Professional Ethics. 2nd ed. Lyceum Books, 2014. 256 p.

61. Zaichenko N. I. Two paradigms in the history of pedagogy. *Actual Issues of Modern Science. European Scientific e-Journal*. Ostrava, 2025. Vol. 37. P. 103–109.

СЛОВНИК ОСНОВНИХ ТЕРМІНІВ

Деонтологія – (від грецького *deon* - належне) - це вчення про професійну мораль, обов'язок та норми поведінки, які людина зобов'язана виконувати під час виконання своїх службових обов'язків. Термін запровадив філософ Джеремі Бентам для опису науки про мораль та етику.

Етика соціального педагога – включає постулати про обов'язок, конфіденційність, добро і зло, інші моральні та філософські категорії і пріоритети в соціально-педагогічній діяльності.

Етичний кодекс – це стандарт етичних принципів, ідеалів, навиків та практичних вмінь соціальних працівників

Комунікабельність – це ключова інтегральна якість особистості майбутнього фахівця соціально-педагогічної сфери, яка виражається у потребі брати участь в систематичному спілкуванні з колегами, учнями (вихованцями), представниками батьківської спільноти

«Мозковий штурм» – різновид групової дискусії, яка характеризується відсутністю критики пошукових зусиль, збиранням усіх варіантів рішень, гіпотез і пропозицій, народжених у процесі осмислення будь-якого проблемного питання, здійсненні їх подальшого аналізу з позиції перспективи подальшого використання або реалізації на практиці

Мораль соціального педагога – система норм і вимог до поведінки та морального обличчя фахівця, а також моральні почуття, які реалізуються в процесі праці.

Моральні правила – конкретні вимоги до поведінки та діяльності спеціаліста у процесі його праці є найбільш гнучкими та рухомими, вони відображають динаміку розвитку суспільних відносин та системи соціального захисту населення, постійно збагачуються новими вимогами до свого змісту.

Моральні приписи - це базові правила поведінки та внутрішні настанови, які регулюють вчинки людини в суспільстві. Вони базуються на

уявленнях про добро і зло, обов'язок, честь і справедливість, виконуючи роль орієнтирів для гармонійного співжиття.

Моральні якості - це внутрішні духовні орієнтири та риси характеру людини, які визначають її поведінку, ставлення до інших людей та до самої себе. Вони базуються на загальнолюдських цінностях і регулюють вчинки відповідно до уявлень про добро, справедливість і совість.

Професійна етика – одна з фундаментальних теоретичних основ будь-якої професійної діяльності.

Співчуття – це здатність відчувати чужий біль, розуміти емоції іншої людини та мати щире бажання підтримати й полегшити її страждання. Це не лише жаль, а й дієва готовність прийти на допомогу, основа емоційного інтелекту та людяності.

IFSW—Міжнародна Федерація соціальних працівників.

ДОДАТКИ

Додаток А

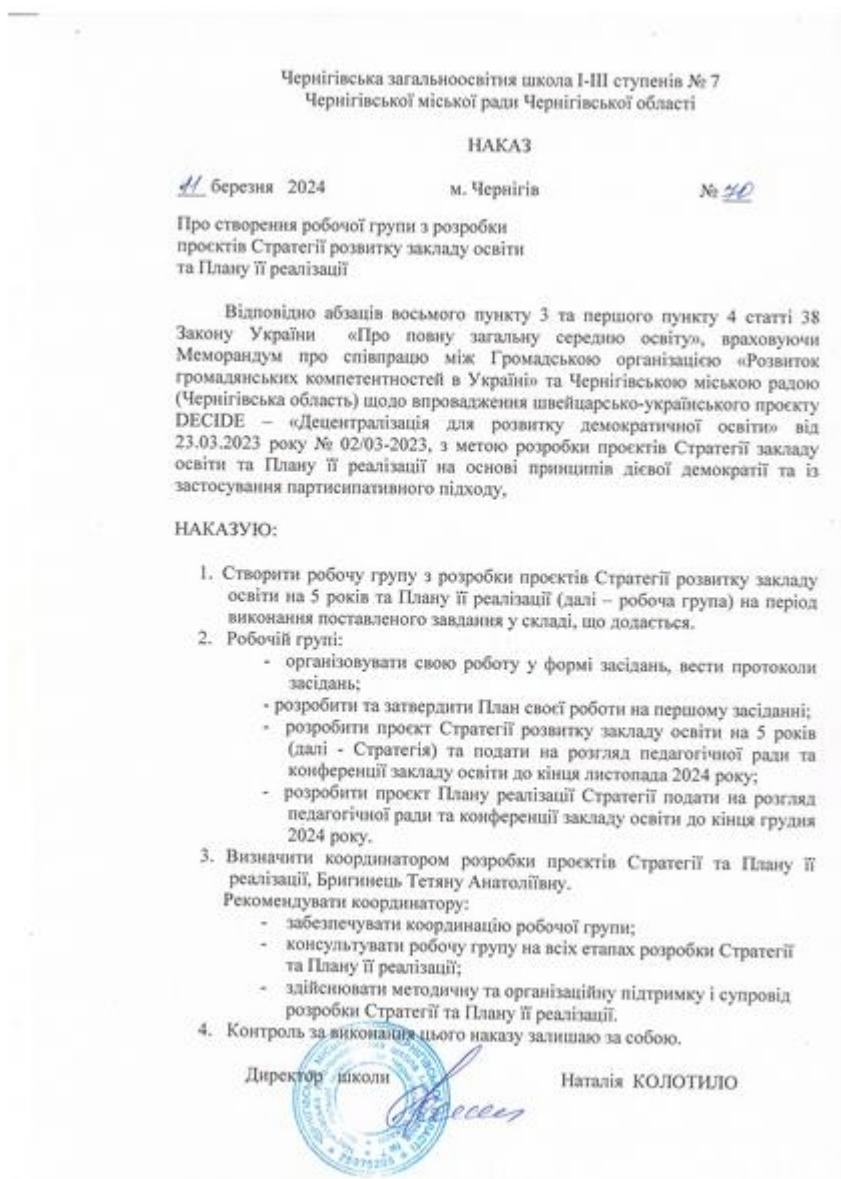

Рис. 1. У рамках реалізації швейцарсько-українського проєкту DECIDE робота Школи дієвої демократії з написання Стратегії розвитку, до якої долучилася і Чернігівська гімназія № 7.

Анкета для соціального педагога закладу загальної середньої освіти

Мета анкетування: визначення рівня професійної компетентності соціального педагога та дотримання ним етичних принципів у професійній діяльності.

Інструкція: уважно ознайомтеся з кожним запитанням та оберіть один або декілька варіантів відповіді (за потреби), які найбільше відповідають Вашій професійній діяльності. Анкетування є анонімним, отримані результати використовуються виключно в узагальненому вигляді з науковою метою.

1. Як Ви оцінюєте власне розуміння ролі соціального педагога в закладі освіти?
 - ☐ високий рівень
 - ☐ достатній рівень
 - ☐ середній рівень
 - ☐ потребує вдосконалення
2. Чи керуєтеся Ви у своїй професійній діяльності Етичним кодексом соціального педагога?
 - ☐ постійно
 - ☐ у більшості випадків
 - ☐ інколи
 - ☐ не керуюся
3. Наскільки Ви дотримуєтесь принципу конфіденційності у роботі з учнями та їхніми родинami?
 - ☐ завжди
 - ☐ переважно
 - ☐ частково
 - ☐ рідко
4. Чи виникають у Вашій професійній діяльності ситуації етичного вибору?
 - ☐ часто
 - ☐ інколи
 - ☐ рідко
 - ☐ не виникають
5. Як Ви зазвичай вирішуєте етичні дилеми у професійній діяльності?
 - ☐ керуюсь нормативно-правовими та етичними документами
 - ☐ консультуюсь із колегами (психологом, адміністрацією)
 - ☐ спираюся на власний професійний досвід
 - ☐ інше _____
6. Чи застосовуєте Ви індивідуальний підхід у роботі з учнями?
 - ☐ завжди
 - ☐ часто
 - ☐ інколи
 - ☐ ніколи
7. Як Ви оцінюєте ефективність власної діяльності з профілактики булінгу та насильства?
 - ☐ дуже ефективна
 - ☐ достатньо ефективна
 - ☐ малоефективна

- ☐ така діяльність не здійснюється
8. Які форми профілактичної роботи Ви використовуєте найчастіше?(можна обрати кілька варіантів)
- ☐ тренінги
- ☐ бесіди
- ☐ години спілкування
- ☐ інтерактивні заняття
- ☐ індивідуальні консультації
9. Як Ви оцінюєте рівень власної культури педагогічного спілкування?
- ☐ високий
- ☐ достатній
- ☐ середній
- ☐ низький
10. Чи вдається Вам підтримувати позитивний психологічний клімат у взаємодії з учнями?
- ☐ завжди
- ☐ у більшості випадків
- ☐ інколи
- ☐ рідко
11. Як часто Ви співпрацюєте з педагогічним колективом та практичним психологом?
- ☐ постійно
- ☐ періодично
- ☐ рідко
- ☐ не співпрацюю
12. Чи здійснюєте Ви соціально-педагогічну роботу з батьками або законними представниками учнів?
- ☐ регулярно
- ☐ інколи
- ☐ рідко
- ☐ не здійснюю
13. Чи відчуваєте Ви потребу в підвищенні рівня знань з професійної етики?
- ☐ так
- ☐ частково
- ☐ ні
14. Як часто Ви проходите підвищення кваліфікації або берете участь у професійних заходах?
- ☐ регулярно
- ☐ раз на кілька років
- ☐ рідко
- ☐ не беру участі
15. Як Ви оцінюєте рівень власної професійної відповідальності за результати соціально-педагогічної діяльності?
- ☐ високий
- ☐ достатній
- ☐ середній
- ☐ низький